

JASLARGA MUZIKA TÁRBIYA BERIWDE XALÍQ PEDAGOGIKASÍNÍN TUTQAN ORNÍ

Sarsenbaeva Ulzada

Yunus Rajabiy atındaǵı ÓZMMKÓI “Dástan atqarıwshılıq” kafedrası
(baqsıshılıq hám dástanshılıq) tálim jónelisi 4-kurs student.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15645768>

Annotatsiya. Maqalada muzika óneriniń xalıq pedagogikasınıń ajayıp quralı ekenligi, ulla oyshılar Platon, A. Nawayı, Sh. Sheraziylar pikirlerine, muqáddes kitabımız Quranı Kariymniń qıraát jolı menen muzikalı oqılıwınıń insan jan sezimine tásirine hám ayırıqsha kórkem óner túri sıpatındaǵı funkciyalarına tiykarlanıp kórsetilgen.

Tayansh sózler: Xalıq pedagogikası, kórkem óner, muzika, muzikalı tárbiya, muzikalı shıǵarma, balalar muzikalıq folklorı.

РОЛЬ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКИ В МУЗЫКАЛЬНОМ ВОСПИТАНИИ МОЛОДЕЖИ

Аннотация. В статье рассматривается основываясь на взгляды великих мыслителей Platona, A. Навои, Ш. Шеразий о музыке, и эмоциональное воздействие музыкального чтения священной книги Коран чудесным путем кираат и её функциям как уникального вида искусства, музыка как прекрасное средство воспитания народной педагогики.

Ключевые слова: Народная педагогика, художественное творчество, музыкальное воспитание, музыкальное произведение, детский музыкальный фольклор.

THE ROLE OF PUBLIC PEDAGOGY IN MUSICAL EDUCATION OF YOUTH

Abstract. The article examines, based on the views of the great thinkers Platon, A. Navoi, Sh. Sheraziy about music, and the emotional impact of musical reading of the holy book of the Koran by the miraculous way of kiraat and its functions as a unique kind of art, music as an excellent means of educating folk pedagogy.

Key words: Folk pedagogy, artistic creativity, musical education, musical composition, children's musical folklore.

Muzika–insan sezimleri menen bay kórkem óner túrleriniń biri, sebebi ol adamnıń ishki sezimleri, jaǵdayların sáwlelendire alatuǵın iskusstvónıń ayırıqsha jaǵımlı túri. Muzika málim dárejede turmıstı hám dáwirdi sáwlelendiredi. Atap aytqanda, xalıq muzika hám qosıqshılıq kórkem óneri xalqımızdın turmısın, onıń arzu-árman tileklerin ózinde sáwlelendirgen.

Muzika haqqında ulla filosof Platon: «Muzika insanlardı tárbiyalawda basqa qálegen tárbiya qurallarınan ábzalraq. Sebebi muzika da sesler uyǵınlıǵı hám uyqaslıq insan sezimleri hám ruwxıylıǵına jol tabadı», - degen bolsa, ulla babamız Alisher Nawayı: «muzika da adam kewil xoshı sesler uyǵınlıǵınan quwat hám rux alsa xosh dawıstan lázzet aladı» [1; 101.], - deydi.

Qıraát penen oqılatuǵın Quranı Kariyimniń insan qálbine qansha jaǵımlı ekeni hámmege belgili. Muxáddes kitabımızdaǵı súreler muzikalı dawıs hám sesler uyǵınlıǵın da qıraát jolı menen oqılıwıda joqarıdaǵı pikirlerimizdın tastıyǵı bolıp tabıladı.

Muzikanı insan qálbiniń tili, rux azıǵı (S. Sheraziy) dep atawları biykarǵa emes. Onıń insannıń názik jan sezimlerine tásirin basqa kórkem óner túrleri arqalı jetkerip beriw bizińshe oǵada qıyın, hátteki múmkinde emes.

Balalar ózleriniń sezimleri hám qıyallarına tásir etetuǵın qálegen nársege oǵada sezimtal bolıp, olarǵa jaltıraǵan ushınday tez hám anıq juwap beredi. Olar insan kewil qoshına tereń tásir ete alatuǵın mazmunlı jaqsı muzikanı, haqıyqiy estetikalıq bahalıqlıqqa iye emes kórkem óner de ańsat ajratıp ala aladı, hátteki bunday mánissiz muzákaǵa qaytıp jolamaydı. Balalar úyde, kóshede radio, televidenie, telefon t.b. derekler arqalı tómén jeńil-jelpi dárejedegi muzikanı, qosıqlardı esitiwi múmkin. Balanı bahası tómén, jeńil-jelpi tárbiyasına unamsız keri tásir etiwı múmkin bolǵan bunday muzikalıq ónimlerden qorǵaw gerek.

Usı máselede belgili kompozitor E.I. Rerix: “Balalardı jamanlıqlardan saqlań, jaman muzikadan saqlań” –dep qáweterlene otırıp, [2; 283] balalardıń muzıkaǵa beyimligin rawajlandırıwdı máslahát etti: “Siz balańızǵa kishi jasınan baslap muzıka gózzallıǵına úyretiwge ádetleniń. Ol muzikalıq bilim hám tárbyaǵa mıtáj. Tuwrı, hár bir adamda qosıqqa beyimlik bar, biraq onı tárbiyalamasa rawajlanbay qalıwı hám sóniwi múmkin. İnsan tálim-tárbiyalıq ahmiyetke iye muzikanı, qosıqlardı tıńlawı gerek. Geyde bir garmoniyanıń (uyqaslıq) ózi-aq gózzallıq sezimin máńgi oyata aladı. Biraq shańaraqta eń jaqsı tárbiya quralları umıtılǵanda, nadanlıq kúsheydi. Muzikanıń áhmiyetin ańlamastan, tábiyattıń ájayıp dawısı – onıń gózzallıǵın seziniw múmkin emes.” [2; 343.]

Muzıka balada sezimlerdiń hár qıylı ráńbäreńligin oyatadı, oǵan estetikalıq lázzet baǵıshlap, emociyanal – jan sezimi dúnyasın bayıtadı.

Muzıka balanıń tek ǵana seziw –emociyanal mádeniyatın ǵana emes, adamgershilik kelbetin, aqılıy-intellektual qábiletlerin, ulıwma rawajlanıwın, qatarları hám jası úlkenler menen qarım-qatnasın unamlı qalıplestire alatuǵına guman joq. Sebebi ol insan ómirine tán - gózzallıq, mehribanlıq, qayǵı -qapashılıq, muhabbat, jarqın baxıtlı ómir sıyaqlı máńgi ajralmas túsiniqlerdi óz boyına sińdire alǵan.

Muzıkada onı basqa kórkem óner túrlerinen ajratıp turıwshı ayırıqsha paziyletler bar.

Muzıka kompozitor siltegen saz nama álemi párwazında hár kimge bul párwaz jolında óziniń unamlı talǵamın tabıw múmkinshiligin bere otırıp, keń jurttı ózine tarta alıw paziyleti.

Onıń jáne bir paziyleti, ol iskustvonıń barlıq janrlarınıń tiykarǵı - tárbiya, qarım-qatnas, baylanıs, bilim beriw t.b. fuhkciyalarınń bárin tabıslı orınlay aladı. Sebebi onıń «lázzet bere otırıp, bilim beriwı, bilim bere otırıp tárbiyalawday hasıl paziyleti» [3; 67.] basqa kórkem óner túrlerinde joq.

Hár qanday insan ómirdiń jaqsı jaman kúnlerinde, kórkem óner túrleriniń biri bolǵan muzikanı tıńlaydı. Jaqınlarımızdıń qayǵılı, qapashılıq kúnlerinde muzıka joldası boladı. Bayramlar, insannıń baxıtlı kúnlerinde muzıka tiykarǵı orındı iyeleydi. Millionlaǵan adamlar bir muzikanı tıńlay otırıp, muzıka mazmunında ózlerin-ózleri, ózleriniń ushqır oy pikirlerin jan sezimlerin tabadı. Muzıkasız kámil shaxstı tárbiyalaw múmkin emes.

Muzıka –bala tárbiyasında balanıń sezimlerine unamlı tásir etiwde ájayıp taptırmas tárbiyalıq qural. Muzıka –bul kórkem óner, onıń barlıq janrları insannıń sezim jan dúnyasına – emociyanal tásir etedi.

Muzika bala sezimlari arqali balaniñ basqalar menen qarim-qatnas múnásábetleriniñ, dúnyağa kóz qarası hám minez-qulqı is háreketleniñ unamlı qalıplestiredi. Balaniñ emocyanal jan sezimlari onıñ is háreketlari menen minez-qulqınıñ tiykari bolıp tabıladı.

Ullı kompozitorlar ózleriniñ ájayıp muzikalıq shıǵarmaları menen, atap aytqanda: L. V. Betxoven óz muzıkası menen insańǵa kúshli hám batır bolıwǵa járdem beriwdi qáledi; I.S. Bax adam ózin jaqsılaw ushın zárúr qádir-qámbatı menen óz erkinligine erisiwge járdem beretuǵın muzika jaratıwǵa baǵıshladı; D. Shostakovich óz muzıkası menen dúnyada tınıshlıqtı hám birlikti saqlawǵa shaqırdı; S. S. Prokofiev insaniyat ushın óziniñ quyashtay jaqtı muzıkasını jazǵan.

Xalıq muzıkası bala dúnyasına júdá jaqın: besik jırı, háyyiw, oyın, házil t.b. qosıqlarǵa bay. Qaraqalpaq balalar muzikalıq folklorı balalarǵa degen miyrim shapáat muhabbat penen suwǵarılǵan. Qaraqalpaq xalıq qosıqları ápiwayı uqıplı adamlar tárepinen jaratılǵan. Birinshi qosıqlar uzaq áyyem dáwirlerde payda bolǵan. Olar xalıq arasında saqlanıp, áwladan-áwladqa ótip, olardan eñ jaqsı xalıq qosıqları búgingi kunge shekem saqlanıp kelgen. Qaraqalpaq muzikalıq folklorında kópshilik qosıqlar miynet iskerligi menen diyxansılıq jumsları, mal-sharwashılıǵı, balıqshılıq qus ósiriwshilik penen baylanıslı. «Juweri yektim kendir menen aralas», «Biz jatırmız biyday qirman basında», «Ala almay turǵanim beldiñ sabinan», «Iyshan atam suw bermeydi jabinan» h.t.b. Xalqımız olarǵa úlken muhabbat súyiwshilik múnásábette bolǵan. Sebebi olar ápiwayı qaraqalpaq xalqınıñ ómirin quwanış, qayǵı qapashılıǵı, uwayımları, arız-árman, tilekleri menen xalqımızǵa tilekles bolıp qalıplesken. Qaraqalpaq xalıq qosıǵı barlıq jerde: balanıñ besiginde, sociyal turmısta, quwanışlı kúnlerinde de, qayǵılı kúnlerinde de, bayram saltanatlarında da, toy mereke bázimlerinde de bárha, xalıq penen birge jasap keldi. Xalıq qosıqlarında quslar, haywanatlar dúnyası, insannıñ ana jurtı, onıñ tábiyatına muhabbatı, miynetniñ ráhátı, adamlarǵa itibar, óz ara járdem, mehribanlıq, qayırqomlıq, ańlılıq, túsimpazlıq, t.b. insannıñ eñ gózzal sezimlari jırlanadı. Ol adam iskerliginiñ barlıq túrlerinde eñ sadıq járdemshi, qolqanatı bolǵan, búginde sol wazıypasın inabatlı atqarıp atır.

«Dala búlbúlleri» dana xalqımız mudamı óziniñ tereñ muzikalıqlıǵı menen ataqlı bolıp, nama shertiwdi, qosıq aytıwdı, oyınǵa túsiwdi, muzika ásbaplarında oynawdı jaqsı kórgen. Ónerment ustalarımız hár qıylı milliy saz ásbaplarımızdan: duwtar, ğobız, girjek, shıńǵobız, dáp, balaman, sırnay, nay, qoshnay, qamısınay, sazırnay, sıbızǵı, úshpelek qusaǵan muzika ásbapların soǵıp, kámine keltirip tayarlap xalıqqa inam etti. Bul saz ásbaplardıñ barlıǵı balanıñ esitiw qábiletin, ritmin, emociyonal sezimtalılıǵın rawajlandırdı, muzikalıq esitiw qábiyetin qalıplestirdi. Qaraqalpaq kompozitorları folklor motivleri tiykarında muzıkalar dóretti.

Hár túrlı qıyınshılıq jaǵdaylarında rawajlanıwdan artta qalǵan xalıqtıñ tariyxıy turmısına baylanıslı muzikalıq bilimi bolmawına qaramastan, quramalı ájayıp namalardı jaratıp qaldırǵanı ushın olardı xalıq kompozitorları dep atawǵa tolıq haqqımız bar. Xalıq kompozitorlarınan (baqsılar) házirge shekem bizge belgili: Ğaripniyaz, Aqimbet, Muwsa, Suyew, Shernazar, Arzı, Juman h.t.b. Olar dóretip qaldırǵan «Muwsa sen yarı», «Jıǵalı», «Demir donlı», «Muxalles»tiñ túrleri, «Eshbay», «Dembermes», «Sanalı keldi», «Sarbinaz», «Úsh top», «Xoja bala», «Merteul», «Iraniy», «Sen yar qal endi», «Bozataw», «Kunxoja», «Nalısh», «Tekenalısh», «Xoshım palwan» h.t. basqalar).[4; 45]

Kompozitorlarımız muzikalıq shağarmaları arqalı qaraqalpaq xalıq kórkem ónerine úlken qızıǵıwshılıq penen sińirilgen. Xalıq oyda sáwlelendiriwiniń baylıǵına mehir-muhabbat kórsetip, olar da haqıyqatlıqtıń ayrıqsha gózzallıǵın kórdi, onı óz muzıkasında shıraylı jetkere bildi.

Zamanagoy kompozitorlarımızda milliy fantastika hám tábiyat obrazların sáwlelendiriwde, xalıq qosıǵınan paydalanıwda jańa, ózgeshe tús taptı.

Qaraqalpaq folklorında balalar ushın júdá kóp qızıqlı muzıkalar hám qosıqlarǵa bay bolıp, shıǵarmalarında balalar turmısındaǵı saqnalardı, áyyemgi haywanatlar dúnyasın, tábiyattı, ertek qaharmanların súwretlep berip, óz táśawirlerin úlken muhabbat súyiwshilik penen balalar menen bólisti. Folklordı, ásirese xalıq erteklerin jaqsı biletuǵın hám súyetuǵın, dóretken muzikalı ertekler ájayıp obrazlarında mehribanlıq, balalıqtıń jarqın quwanışları, jıllı házil menen uyǵınlsadı.

Solay etip, muzıka ómirge kózqarasımızdı bayıtı otırıp bizge insaniyat, tábiyat, haywanatlar dúnyası gózzallıǵın tolıq seziwge, ullılıqtı xoshametlewge, baxttıń tákirarlanbas máwritlerin qádirlewge, kúndelik turmısımızda sulıwlıq nızamlarına muwapıq jasawǵa tárbiyalawı menen ómirdiń qıyın payıtlarında qollap-quwatlawǵada qádir. Muzıka balanıń ruwxıy dúnyasın qayta qurıp, kámillikke eristiredi.

Bala muzıkadan ilham, yosh, lázzet, bilim hám tárbiya alıp, ómir hám jasaw gózzallıǵın sezedi, onıń jan dúnyası ózgeredi, dúnyaǵa taza kózler menen qaraydı, haq júrekli, jamanlıqtan jat kámil insan bolıp qalıplesedi.

Biz bul kishigirim maqalamızda xalıq pedagogikasındaǵı kórkem ónerdiń anası, insan ómiriniń saltanatı, jan dúnyasınıń azıǵı, tárbiya qurallarınıń sultanı, ol haqqında qanshama ápsana aytsańda az muzıkanıń tárbiyadaǵı ornın hám xalıq tedagogikasınıń ájayıp quraqlı ekenligin aytqımız keldi.

REFERENCES

1. Mutaipova M.J. Xalq pedagogikasi. -T.: «Fan va texnologiya», 2015. 160 bet.
2. Учение Живой Этики: в трех книгах /Сост. Г.Е. Гирка - т. I. - Спб.: Просвещение, 1993. - 586с.
3. Каган М.С. Эстетика как философская наука. Университетский курс лекций Автор: Санкт-Петербург, ТОО ТК "Петрополис", 1997. — С. 544.
4. Адамбаева.Т «Революцияға шекемги қарақалпақ музыкасы». «Қарақалпақстан» баспасы, Нөкис. 1976-жыл. Б -45
5. Jiyenbaevich M. I. The evolution of music pedagogy of the karakalpak people: Historical and theoretical aspects //Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. – 2021. – Т. 11. – №. 10. – С. 27-32.
6. Jiyenbaevich M. I. Competence-based approach in higher musical and professional education //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 4. – С. 42-47.
7. Moyanov I. TRAINING AND DEVELOPMENT OF ART PERSONNEL //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 65-69.

8. Jiyenbaevich M. I. COMPETENCE-BASED APPROACH IN HIGHER MUSICAL AND PROFESSIONAL EDUCATION //PROMINENCE OF INFORMATION BASES& MEDIA ASSESSMENTS IN THE POST CONFLICT MARKETING ENVIRONMENT.
9. Моянов Ы. Д. ҚОРАҚАЛПОҚ ХАЛҚИ МУСИҚИЙ ПЕДАГОГИКАСИНИНГ ТАРИХИЙ-НАЗАРИЙ ЖИХАТЛАРИ: Моянов Ыкласбай Жийенбаевич Ўзбекистон Давлат санъат ва маданият институти Нукус филиали, «халқ ижодиёти» кафедраси в. в. б доценти. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2021. – №. 5.
10. Моянов Ы. Д. ҚОРАҚАЛПОҚ ХАЛҚИ МУСИҚИЙ ПЕДАГОГИКАСИНИНГ ТАРИХИЙ-НАЗАРИЙ ЖИХАТЛАРИ //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2021. – №. 5.